

O‘ZBEK TILIDAN INGLIZ TILIGA TARJIMA QILISHNING LINGVISTIK MUAMMOLARI JYUL VERNNING „O‘N BESH YOSHLI KAPITAN” ASARI ASOSIDA

Nilufar Ruxillayeva

*Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti
xorijiy filologiya fakulteti xorijiy til va adabiyoti
ingliz tili yo‘nalishi 3-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Tarjima san‘ati ikki til va madaniyat o‘rtasidagi ko‘prik vazifasini bajaradi. Badiiy asarlarni tarjima qilish esa bu jarayonning eng murakkab va nozik qismidir. Ushbu maqolada biz Jyul Vernning „O‘n besh yoshli kapitan“ asarini o‘zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilishda duch kelinadigan lingvistik muammolarni ko‘rib chiqamiz.

Kalit so‘zlar: badiiy asarlar, tarjima, tilshunoslik, til, tarjimon, idiomatik ifodalar, grammatika.

KIRISH.

„O‘n besh yoshli kapitan“ (*Un capitaine de quinze ans*) — fransuz yozuvchisi [Jules Verne](#) qalamiga mansub sarguzasht roman. Birinchi marta 1878-yilda nashr etilgan. Romanda kit bilan bo‘lgan jang natijasida butun ekipaji halok bo‘lgan amerikaning kit ovlovchi „Pilgrim” kemasi yo‘lovchilarining sarguzashtlari tasvirlangan. Roman o‘zbek tiliga sovet tarjimoni Malik Rahmon tomonidan 1950-yillarda rus tildan tarjima qilingan va o‘sha yillarda kam nusxada nashr etilgan. Birinchi nashrning muvaffaqiyatidan keyin 1976-yilda [G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi](#) asarni 315 betli qattiq muqovada, 60 000 nusxada nashr etdi. 2003-yilda [Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi](#) bosh tahririyati 415 betli qattiq muqovada 5000 nusxada nashr etdi. *Yangi asr avlodi* nashriyoti esa 2012 va 2017-yillarda asarni 356 betli yumshoq muqovada lotin yozuvida chop etdi. [6] Badavlat amerikalik sanoatchi Jeyms Ueldonga tegishli bo‘lgan kit ovlovchi „Pilgrim“ kemasi jamoasi Yangi Zelandiyadan Shimoliy Amerikaga qaytish uchun yo‘lgan chiqishadi. Ularga kema egasining xotini missis Ueldon, uning besh yoshli o‘g‘li Jek va hashorotshunos tog‘asi Benedikt hamroh bo‘lishadi. Ummonda ular cho‘kayotgan kemaga duch kelishadi. Dengizchilar undan bitta it va beshta qora tanlini kishilarni qutqarib olishadi. Ularning ismlari Bat, Ostin, Akteon, Gerkules va Tom edi. Qora tanlilar o‘zlarining boshidan o‘tgan hikoyalarini aytib berishadi. Ma’lum bo‘lishicha ularning barchasi ozod odamlar bo‘lib chiqadi, ulardan faqat keksa Tom bir vaqtlar qul bo‘lganligini aytadi. Itning ismini esa Dingo edi. It negadir kema oshpazi Negoroga nisbatan tajovuzkorlik ko‘rsata boshlaydi. Yo‘lda ular bukri kitga yo‘liqishadi. Yo‘lovchilar, Dik va Negorodam tashqari butun ekipaj a‘zolari qayiqda kit ovlashga kirishishadi. Yaralangan kit barcha ovchilarni halok qiladi.

Negoroning noroziliklariga qaramay kema kapitanligini kemani qanday boshqarishni biladigan yagona odam Dik Send egallaydi. Kemadagi negrlar unga yordam berishadi. Dik to‘g‘ri chiziq bo‘ylab Janubiy Amerikaga borishga qaror qiladi. U yo‘lovchilarni qutqarishni xohlaydi. Ularni o‘z oilasidek deb biladi. Jeyms Ueldon bir vaqtlar Dikni o‘z o‘g‘lidek tarbiyalagan edi.

...Bir muncha vaqt o'tgach savdogarlar karvonini uchratgan sayohatchilar kemaga o'tirib, Amerikaga qaytadilar. Janob Ueldon Bat, Tom, Ostin va Akteonni sotib olib ozod qiladi. Kema boshqaruvidan talim olgan Dik Send janob Ueldonga tegishli yangi kemanding haqiqiy kapitaniga aylanadi.

Badiiy asarlarni tarjima qilishda madaniy kontekst va realiyalarni to'g'ri yetkazish muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilida mavjud bo'lgan ba'zi madaniy realiyalar ingliz tilida ekvivalentga ega bo'lmasligi mumkin. Masalan, o'zbek tilidagi "kapitan" so'zi o'zbek madaniyatida o'ziga xos ma'noga ega bo'lishi mumkin, lekin ingliz tilida bu so'zning ma'nosi biroz farq qilishi mumkin. O'zbek tilida keng qo'llaniladigan idiomatik ifodalar ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmaydi. Masalan, "ko'ngli tog'dek bo'ldi" ifodasi ingliz tilida "he felt as high as a mountain" deb tarjima qilinsa, asl ma'nosi yo'qolishi mumkin. Bunday holatlarda tarjimona ifodaning ma'nosini saqlab qolish uchun ekvivalent ifodani topishi kerak. O'zbek va ingliz tillari sintaksis va grammatik jihatdan sezilarli farqlarga ega.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI.

O'zbek tilida gap tuzilishi erkinroq bo'lib, so'z tartibi o'zgarishi mumkin. Ingliz tilida esa qat'iy so'z tartibi mavjud. Bu tarjima jarayonida qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Masalan, o'zbek tilidagi "Kapitan kemani boshqaradi" jumlasini ingliz tilida "The captain was steering the ship" deb tarjima qilinadi, lekin so'z tartibi va grammatik tuzilishi farq qiladi. O'zbek va ingliz tillarida ba'zi leksemalar va semantik farqlar mavjud. Masalan, o'zbek tilidagi "yurak" so'zi ingliz tilida "heart" deb tarjima qilinadi, lekin bu so'zning ma'nosi va qo'llanilishi har ikki tilda ham bir xil emas. O'zbek tilida "yurak" so'zi ko'proq hissiy holatni ifodalash uchun ishlatiladi, ingliz tilida esa bu so'z ko'proq anatomik ma'noda qo'llaniladi. Badiiy asarlarni tarjima qilishda stilistik farqlarni hisobga olish muhimdir. O'zbek tilida yozilgan asarlarning stili ingliz tilidagi asarlardan farq qilishi mumkin. Masalan, o'zbek tilida ko'proq poetik va obrazli ifodalar qo'llaniladi, ingliz tilida esa aniq va lo'nda ifodalar afzal ko'riladi. Bu tarjima jarayonida stilistik muvozanatni saqlashni talab qiladi.[2]

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Adabiy asarlarni bir tildan boshqa tilga tarjima qilish murakkab va nozik ish bo'lib, ko'pincha lingvistik qiyinchiliklarga to'la. „O'n besh yoshli kapitan“ o'zbek adabiy asarini ingliz tiliga tarjima qilish haqida gap ketganda, har ikki tilning o'ziga xos lingvistik va madaniy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda vazifa ayniqsa murakkablashadi. „O'n besh yoshli kapitan“ asarini tarjima qilishdagi eng muhim muammolardan biri bu matnga kiritilgan murakkab madaniy nuanslar va kontekstual o'ziga xoslikdir. Asarda o'zbek madaniyati manzarasida chuqur ildiz otgan o'zbek an'analari, tarixiy voqealari va ijtimoiy urf-odatlariga havolalar bo'lishi mumkin. Ingliz tilida so'zlashuvchilarning uchun ularning ahamiyati va rezonansini saqlab qolgan holda, ushbu madaniy manbalarni ingliz tiliga tarjima qilish ikkala madaniyatni chuqur tushunishni va madaniy ekvivalentliklarga mohirona munosabatda bo'lishni talab qiladi. O'zbek tili ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmasligi mumkin bo'lgan idiomatik iboralar va lingvistik nuanslarga boy. Tarjimona tarjimada asl matnning mohiyatini yo'qotib qo'ymaslik uchun ushbu idiomatik iboralarning mo'ljallangan ma'nosi va adabiy uslubini etkazish vazifasi bilan kurashishi kerak.[2]

Bu har ikki tilning nozik jihatlarini chuqur bilishni hamda o'zbek va ingliz tillarida idiomatik qo'llanishni puxta egallashni talab qiladi. Agar „O'n besh yoshli kapitan“ qofiya, metr yoki alliteratsiya kabi she'riy yoki ritmik elementlarni o'z ichiga olgan bo'lsa, tarjimona asl asarning badiiy maqsadini yo'qotmasdan ingliz tilida ushbu adabiy effektlarni qayta yaratish muammosiga duch keladi. Matnning ingliz tiliga ko'chirishda uning she'riy va ritmik mohiyatini saqlab qolish yuqori darajadagi lingvistik mahoratni va tilning musiqiylikini chuqur qadrlashni talab qiladi. „O'n besh yoshli kapitan“ filmidagi qahramonlar o'zlarining ijtimoiy kelib chiqishi va o'ziga xosligini aks ettiruvchi muayyan sotsiolojikalarda

yoki dialektlarda gapirishlari mumkin. Qahramonlarning ovozi va ijtimoiy kontekstni yetkazish uchun ushbu tilo'zgarishlarini to'g'ri tarjima qilish katta qiyinchilik tug'diradi.[1]

Tarjimon personajlarning haqiqiyliigi va madaniy nuanslari ingliz tilida sodiqlik bilan ifodalanishini ta'minlash uchun ushbu sotsiolektlar va dialektlarning nozik tomonlarinio'rganishi kerak. „O'n besh yoshli kapitan"ning muqaddimasida o'zbek adabiyotining mazmun-mohiyatini aks ettiruvchi o'ziga xos ohang va uslub namoyon bo'lishi mumkin. Bu ohang va uslubni ingliz tiliga tarjima qilish va asarning o'qilishi va madaniy haqiqiyliigini saqlab qolish uchun har ikki tilning adabiy an'analari va uslubiy konventsiyalarini chuqur tushunish talab etiladi. „O'n besh yoshli kapitan" asarining o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjimasi yuqori darajadagi til bilimi, madaniy ziyraklik va adabiy ta'sirchanlikni talab qiluvchi son-sanoqsiz lingvistik muammolarni keltirib chiqaradi. Tarjimon ushbu o'zbek durdona asarining inglizcha talqini asl asarning boyligi va nozikligi bilan aks-sado berishiga ishonch hosil qilish uchun til, madaniyat va adabiy ifodaning murakkabliklarida harakat qilishi kerak. Tarjimon matnga xos bo'lgan madaniy, idiomatik, she'riy va uslubiy murakkabliklarga murojaat qilib, „O'n besh yoshli kapitan" asarining mazmun-mohiyatini o'zida mujassam etgan va uning adabiy yorqinligini kengroq ommaga yetkazadigan tarjima yaratishga intilishi mumkin.[4]

XULOSA.

„O'n besh yoshli kapitan" asarini o'zbek tilidan ingliz tiliga tarjima qilishda lingvistik muammolar ko'p uchraydi. Madaniy kontekst, idiomatik ifodalar, sintaksis va grammatik farqlar, leksemalar va semantik farqlar, stilistik farqlar kabi omillar tarjima jarayonida e'tiborga olinishi kerak. Ushbu muammolarni hal qilish uchun tarjimonlar yuqori darajadagi til bilimiga ega bo'lishlari va har ikki madaniyatni chuqur tushunishlari zarur. Tarjima san'ati nafaqat tilni, balki madaniyatni ham o'z ichiga oladi va bu jarayonning muvaffaqiyati tarjimonning mahoratiga bog'liq.[5]

Adabiyotlar:

1. G'. Salomov Tarjima nazariyasiga kirish, –T. , 2000. [1]
2. Sh. Safarov Pragmalingvistika. -T. , 2008.[2]
3. Cultural Comparison of Uzbek and English Language Speech Styles / Ortiqov Rustamjon Abdumaliko'g'li / International Journal of Academic Management Science Research. November - 2020 27-p.[3]
4. Nurmonov A. Struktur tilshunoslik: ildizlari va yo'nalishlari. –Toshkent: "Ta'lim", 2009.120-b.[4]
5. www.ziyonet.uz [5]
6. https://en.wikipedia.org/wiki/Jules_Verne [6]

